

Iráni elemek finn-ugor nyelvekben.

Rövid idővel azon közlemények előtt, melyekkel a magyar s vele rokon nyelveknek iráni elemeire s a bennük foglalt kiválóan becses nyelvészet-, műveltség- és őstörténeti tanulságokra igyekeztem újból ráirányítani hazai szakértőink figyelmét,*) egymástól teljesen függetlenül ugyane tárgy felé fordúlt két külföldi nyelvbúvárnak is érdeklődése. Egyikük a mordvin nyelvnek érdemes kutatója Paasonen H. volt, ki a «Finn-Ugor Társaság»-nak egyik felolvasó ülésén a mordvin nyelvnek iráni jövevény-szavairól értekezett, a másik Stakelberg R. R. báró moszkvai tudós, ki különösen a permi nyelvek iráni elemeihez szolgáltatott újabb jelentékeny adatokat. P. műve tudtommal nem jelent még meg eddigelé nyomtatásban, de tartalmáról tájékozást nyerhetünk Wichmann György fiatal finnországi tudósnak, a votják nyelv és népköltészet újabb tanulmányozójának egyik közzétett leveléből, melyben ő a kazáni régészeti, történeti és néprajzi társaság folyóiratát (Извѣстія Общества Археологii, Исторii и Этнографii при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ) értesíti hazájának e nevezett szakokba vágó legújabb munkásságáról (1893. XI. köt., 198. l.). E szerint P. mindenelőtt bírálat alá véve Tomascheknek az iráni és finn-ugor nyelvek érintkezéseire vonatkozó adatait, azt találja, hogy azoknak tetemes része újabb keletű, azaz a volgai törökség révén hatott egyik nyelvterületről a másikba. Ezekkel szemben különös figyel-

*) L. az Ethnographia V. évfolyamában «A magyar fémnevek őstörténeti vallomásai», «Az ugorok legrégibb történeti emlékezete» és «Adalékok az iráni műveltség hatás magyar nyelvchagyományaihoz» cz. dolgozataimat.

met érdemel az a néhány adat, mely hangalkatával régi átvételre vall s a közletlen iráni-szkitha szomszédságának alkotja fontos bizonyosságát. P. a maga részéről a következő eddigelé ismeretlen adatokkal gyarapítja ez utóbbiaknak számát:

1. Erza mord. *azoro*, moksa *azér*, *azír* «herr» = zend *ahura* «herr», szkr. *asura* «beiname von göttern, vorzüglich des Varuna». — Értékes adat ez, mely világosan igazolja ama föltevést, hogy a vog. *ätér*, *ötér* «úr» szóközépi mássalhangzója *s* (*z*) változata, úgy a mint ez a vogul *sätér*, *sötér* és szkr. *sahasra* viszonyából is kitünik (l. Ethnogr. V, 136.). Ugyane szónak látszik a votják *uzír*, *uzér* és zürjén *ozír*, *ozér* «reich», mely mint jövevényszó megvan az éjsz. vogul *ūsér* «gazdag» szóban is (v. ö. a hangzóváltozásra: votj. *ulmo* «alma» = tör. *alma*, votj. *kun* «khán, császár» = tör. *çân*, *kulim* «menyasszony díj» = tör. *kalim* stb. s hogy a zürjénben rendesen *o* felel meg a votják első szótagbeli *u*-nak). Bizonyára nem választhatók el a vogul *ätér*, *ötér*-től az osztják *ürt*, *ūr* és magy. *úr* szók sem, melyek közül az *ürt* alak metathesist tüntet, a mint világos analogiája a déli-osztják *taras*, *toras* «ezer» (v. ö. szkr. *sahasra*) is igazolja. Több esetet ilyen hangátvetésre az Ethnogr. V. évfolyamában (165. l.) soroltam föl, hol egyszersmind igazoltam, hogy ez különös összet. hangváltoztató hajlandóság. Ilyen alapon ugyanez iráni szó átvételeinek igazolhatók a zürjén *verös* «mann, gatte» s a vele szorosan egyező finn *uroho* «vir adultus, heros», *urokse* «mas, masculus» szó is (l. Ethnogr. V, 136.), miből ismét az a nevezetes tanúlság következik, hogy a régi iráni hatás is különböző hangalkotású nyelvek részéről történt, melyeknek egyikében a mai osszétnak őset (s ilyenül egyéb nyomozások után az alánt vehetjük föl), másikában pedig a szanszkrithez legközelebb álló óbaktériai (zend) nyelvével sejtethetjük.

2. Mord. *saras* «henne» = szkr. *sārāsa* «ardea sibirica» s általában: «madár», melyeknek jelentésviszonya tehát megfelelne a magy. *lúd*, vog. *lunt* «anser» és finn *lintu* «avis» szókénak. — Hasonló alakú madárnevek: csag. *sariče* «ein kleiner raubvogel mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche», azerb. oszm. *serčü* «sperling», csuvas *šerži* s innen cserem. *sarzi* id., zürj. *sis*, votj. *šiz* «harkály», *čorig-šiz* «sirály»; továbbá más törökség révén magy. *szárcsa* és mord. *šoržau* «möwe (l. Ethnogr. V. 295.), melyek tehát az ősi török-árja nyelvi érintkezés nyomainak tekinthetők (l.

Nyk. 25, 405—408. ll.). Egyenes árja átvételnek tetszik a finn *sorsa* «kacsa, rucza». A képző nélküli alapszó jelentkezik a tunguz *sar* «mőwe», mandsu *sar* «eine falkenart» szavakban.

3. Erza-mord. *paz*, moksa *pavas*, *ška-bas* (összevonva ezekből: *škaj* és *pavas*) «isten» = szkr. *bhāgas*, zend *bagha*, örmény *bagin*, szláv *bogŭ* «isten». — Fontos ujjmutatás arra nézve, hogy a finn-ugor népek sajátosságos ősi hitvilágának hol keressük alapjait. Nyelvészeti szempontból figyelemre méltó, hogy a mordvin alak a szanszkritt nominativusi -s végzetet tükrözi, mely a zendben már nem mutatkozik. Ugyanezt tapasztaljuk az erza *veřges*, *veřgis*, mokka *veřgas*, *virgas* «farkas» szón, mely tudvalevőleg a szkr. *vřkas*, zend *věhrka* mása, melyekhez még ugyancsak ép szóvégzétével a zürj. *vörkaš* «vielfrass (gulo)» csatlakozik (l. Ethn. V, 178.).*)

Ugyancsak P. nézete, hogy a mordvin *loman* «ember; idegen» (v. ö. votj. *murt* és vog, *khals* «ember» és «idegen») az osszét *liman*, *limän* «freund» mása. Hasonló fejlődéssel lett a permi (votják *ěromä*, *oromä* «barátom») szó átvételével az éjszaki vogulban *ruma*, melylyel a beszélgetésben az «orosz embert» jelzik akár barátságos, akár ellenséges indulattal.

Stakelberg báró «Iráni-finn szótári viszonylatok» (Ирано-финскія Лексикальнныя Отношенія) műve a moszkvai régészeti társaság «Keleti Régiségek» (Восточныя Древности) című kiadványának I. kötetében jelent meg 1893-ban. Tárgyának előmunkálatai közül csupán Klaproth «Asia Polyglotta»-jára hivatkozik, mely természetesen ma már nagy selejtezésre szoruló több szóegyeztetést közöl az osszét és finn-ugor (különösen zürjén, votják és liv) nyelvek köréből is (88. l.). Sajnálatosabb e ténynél, hogy szerzőnk nincsen kellőleg tájékozva a kutatásai területére eső nyelvek irodalmi forrásairól sem, holott különösen a votják

*) A magy. *farkas* szó ezekkel való összefüggésének lehetőségéről kifejezet nézetemet (Ethn. V, 73 és 178. ll.) tekintetbe véve a csuvas *voron-žürä* «hosszúfarkú», *tokmak-žürä* «verőrúd-farkú» = «farkas» kifejezéseket (u. o. 140. l.), továbbá a Halász Ignácztól kimutatott lapp *seipek* «farkas» (innen: *seipe* «fark») kifejezést, (Nyr. 24, 243), végül azt, hogy a finnben is van *hännikäs* «farkas» ebből: *hüntä* «fark» (Nyk. 2, 158) immár végkép elejthetőnek találom.

nyelvet illetőleg, melyből legfőképpen meríti anyagát, alapos értesülést nyerhetett volna akár Smirnov Iván kazáni egyetemi tanár «Votjaki» című jeles könyvéből is. Művének alapja e részben alig több, mint Wiedemann kiseded szójegyzéke, melynek készletét azonban elismerésre méltó módszerességgel kezeli. Megkülönbözteti és különválasztja jelesül mindenelőtt azon iráni elemeket, melyek hangalkatukkal egészen világosan az újperzsa nyelv forrásvidékére vallanak és ismeretesek a volgai törökség (kazáni tatár, csuvas és baskir) területén is. Ide tartozó közlései közt van egy olyan adat is, mely «Votják nyelvtanulmányaim»-nak perzsatorók eredetű szavakat tárgyzó részéből (NyK. 18, 135—142. ll.) kimaradt, jelesen: votj. *šajir*, *šajēr*, «tájék, vidék» = újperzsa *šehr* «város», melynek régibb *šahar* (zend *khšatra*) alakja «reich, herrschaft» jelentésű (v. ö. még mint idetartozó adatot: kondai vog. *šoqr* «világ»). A régibb keletű közös iráni-permi szavakra vonatkozólag érdekes az a nézete, melyet egyébként Schrader is vall (Sprach verg. u. Urgesch. 295. l.), hogy nem egyoldalú permi részről való átvételek, hanem bizonyos esetekben éppen az iráni volna az átvevő fél, mit azonban az *ezüst*, votj. *azvēs*, továbbá a votják *andan* «aczel» és *irgon* «réz» szavakkal, melyeket egyéb másaikkal egyetemben nem lehet finn-ugor nyelvterületen magyarázni, nem találunk eléggé igazoltnak (l. Ethnogr. V, 9.). St. e szón kívül még különösen az összetét *pāzvij* «varázsló» szóra hivatkozik, mely a zürj. *paz-* (recte: *pasj-*) «bezeichnen, merken» participiumának volna viszónképe, tekintetbe véve ennek Wied. szótárában (227. l.) található «zauberer» jelentését. Ámde az idézett helyen tulajdonképpen a következő adatot találjuk: *mös pel pasjīs* «zauberer», melyben a jelentésmeghatározás valószínűleg tévedés, minthogy az egész kifejezés valódi értelme «*tehenfül-bélyegző*». Igazi nevezetek a «varázsló»-ra: zürj. *tun*, votj. *tuno*; továbbá zürj. *tödīs* «tudós», *čiködīs mort* «rontó ember», votj. *pellās* «fúvó», *tunās-pellās* «varázsló-fúvó».

Álljanak itt Stakelberg óiráni-permi (ill. ugor) szóhasonlításai a magam észrevételeivel és kiegészítéseivel:

1. Votj. *ana* «nélkül, kívül, kivéve» = összetét *anā*, *änā* «ohne» (*änā s'ēldār* ohne ihr oberhaupt, *änā dāvimā* ohne dich. Hübschmann, 21.) | zend *ana* (præfix. privativum): *ana-šita* «unbewohnt» *ana-gareta* «glaublosigkeit». Az iráni præpositio a finn-

ugor nyelvszellemhez alkalmazkodva postpositívóvá lett: votj. *měškēm-ana* kívülem, *tileskēd-ana* kívüled; csatlakozva a *-leš* abl. raghoz: *-lešana*, *-lešano* s az előszótag lekopásával *-šana*, pl. *ti-lešana* ti nélkületek, *aslīm-šana* magamon kívül, *kišno-murtázšana* kivéve az asszonyt (l. Votj. Szót.).

2. Votj. *andan* «aczél» = összetét *andun*, melyeknek társalakjait mindkét nyelvterületen l. Ethn. V, 8. l. Mint új adat csatlakozik ezekhez a csecsenz nyelv ingusi dialektusából: *andun* (összetét jövevényt).

3. Zürj. *bord* «flügel, flosse», votj. *burd* «szárny» = kurd *purt* «haar, fell, feder». V. ö. örmény *phetur* «feder». Budenz a zürj. votj. szót a votj. *bord* «fal» szóval családositva a magy. *part*-tal veti egybe (MUGSz.). Figyelemre méltó, hogy a magy. *toll*-lal egyező vogul *tqul*, *toul*, osztj. *tōrol* is «szárny» jelentésűek, míg a «toll»-nak és «szőr»-nek közös szava *pun* (magy. *fan*).

4. Zürj. *böž* «schwanz, schweif», votj. *biž*, *běž* = kurd *bōc* queue (du renard), örmény *poč*. Budenz a zürj. votj. alakokat a cseremis *pōč*, *poč*, *pač* «cauda» szóval egyetemben a magy. *farhoz* vonja, melyeknek *farco*-(*k*) képzésében, továbbá a finn *pursto*, *pyrstö* «cauda piscis» szóban látja eredetibb alakjuk tükrét.

5. Zürj. *bus* «staub, pulwer» = szkr. *pāsu*, zend *pānu*, örmény *phosi* id. mely utóbbi szót már Klaproth egybevetette a zürj. megfelelővel. Teljesebb alakot mutat az éjsz. vog. *puwēs* «por».

6. Zürj. *variš* «raubvogel (falken u. eulen); sperber, habicht» = pehlevi *vāršeh*, ujpersa *vāšeh*, kurd *vāšeh*, összetét *ūari* «súlyom» L. e szóhoz még Ethn. V, 75.

7. Zürj. *vōsna* «für, wegen»: v. ö. óperzsa *vašnā* «durch»; örmény *vasn* «für, wegen» (jövevényt).

8. Zürj. *vurd* «flusshotter, fischotter», *vurdiš* «ratte, wasser-ratte, maulwurf» = összetét *urd*, *urdä* «flusshotter». L. egyéb másai: Ethn. V, 165. A votják *vudor* «vidra» szót már Köppen egybeveti a megfelelő indogermán alakokkal.

9. Zürj. *virin*, permi *virun* «wolles» = már Donner szerint szkr. *ūrū* «wolles».

10. Magy. *gazdag*: összetét *ghāzdug*, *khāzdug* id. L. Ethn. V, 20. St. a szó ugor eredetét sejtí. Ugyanígy Donner és Budenz.

11. Zürj. *gorz-* «schreien, heulen, laut weinen» = zend *garez-* «klagen», összetét *ghārzun*, *khārzun* «seufzen».

12. Zürj. *gön*, votj. *gon* «haare, gefieder, wolle» = osszét *ghun*, *khun* «haar». Hübschmann a zend *gaona* «farbe» szóval veti egybe (34. l.).

13. Zürj. *guš* «geheimnis», *gušön* «heimlich», *guša* «geheim»: v. ö. zend *guz-* «verbergen». Ide tartozó szók még a zürjénben: *guš* «räuber, dieb» és *gu-* «stehlen, entwenden, rauben» (v. ö. vog. *tūlmaz* «tolvaj», *tūli* «titkos»; votj. *lučk-* «lopni», *lučkām* «titkon»), melyek az iráni átvettelt kétéssé teszik.

14. Zürj. votj. *das* «tíz» = osszét *das*, *däs* stb. l. Ethn. V, 139.

15. Zürj. *dīr* «lange zeit, zeitdauer», *dīrji* «zur zeit» stb. = ujpersza *dīr* «remotus, diutimus». A votjákban is van *dīr* «idő», *dīrja* «idején», *dīrt-* «sietni, hamarkodni». Az óiráni eredet fölvetelére nincs alap. Inkább tekintetbe jöhet az arab *devr* «kreislauf der zeit od. der jahre; zeitalter», tat. *dāur* id. (l. Votj Nyelvt. 470. sz.), mely *daur*, *dauēr* alakban újabb időben is átjött. Ilyen régibb keletű török-arab szó még a zürjén-votjákban: zürj. *juvör*, *juör*, votj. *ibēr* «hir» = arab-tatár *χabēr*, esuvas *χibar* stb. (l. Votj. Nyelvt. 282.). Budenz a votj. *dīrt-* «elhamarkodni» képzést a zürj. *termal-* «eilen, sich beeilen» szóhoz vonja s evvel együtt a magy. *ered* családjába sorozza (MUGSz.).

16. Zürj. *ezis* «ezüst», votj. *azves* = osszét *ävzist*; l. Ethn. V, 9.

17. Votj. *erzi* «adler» (Wiedemanntól említett, de részemről igazolhatónak nem bizonyult, talán elavúlt szó) = zend *erezifya*, óperzsa *āpziφos* (e h. *āpziφos*; Lagarde: Armen. Stud.), örmény *arcui*, *arciv*, grúz *arciwi*, csecsencz *erzau*, thus *arçiv* «sas».

18. Zürj. *zaridéz*, votj. *zareš* «tenger» = zend *zrayaňh*; l. Ethn. V, 17, 18 és 179 ll.

19. Zürj. *zarni* «arany», votj. *zarñi* = zend *zaranya*; l. Ethn. V, 8, 17, 179 és 180 ll. V. ö. örmény *oski* «arany» = finn *vaski* «réz, bronz» (Lagarde).

20. Votj. *zarëk-* «zúgolódni, morgolódni, panaszkodni» = kurd *zerin* «braire», uj-örmény *zral*, osszét *zäryn* «singen». A csakis tatárból való fordítmányokból igazolható votj. szó tatár eredetű: *kaz*. tat. *zarëk-* «keseregni», *zarlan-* «zúgolódni».

21. Zürj. *zon* «knabe, jüngling»: v. ö. zend *zan-* «erzeugen, gebären», skr. *jan-* id., *jana* «mensch, stamm, geschlecht»; osszét

zanäg, zänäg id. Ez alakoknál közelebb állanak: szkr. *súnú*, zend *hunu* «sohn». A zürj. alak tehát itt is a szanszkritéhez hajlik szemben a zendével (l. fönn 378. l.).

22. Zürj. *karta* «hof, viehhof», melyet Donner (51. l.) a finn *kartano* «hof, hof u. gebäude», liv *kārand, kōrand* «bauerhof, gehöft, gesinde», norvég-lapp *gardde* «ring, kreis», svéd-lapp *kiārda, garde* «ungezaunter platz», orosz-lapp *karte* «vorstube vor dem zelt», moksa-mordvin *kardā, karde-nä* «pferdestall», erza *kardas* «hof», *kardo* «stall»; magy. *kert*, éjsz. osztják *karta* «hof, viehstall», éjsz. vog. *karta* id. szókkal vetett egybe s melynek egyéb másai még a csuvas *karda*, tat, *kértä*, hegyi eserem. *kertelni* «udvar, körülkerített hely, baromkert», továbbá ugyancsak Donner szerint jurák-szamojéd *hārad, χārad* «ház» = összetét *kärt* «udvar». V. ö. *κέρτα πόλις ἔπι Ἀρμενίων* (Hesych. Lagarde: Armen. Stud. 77.) — L. Ethn. V, 172. Thomsen a finn alakokat germán jövevényezőknak tartja. St. szerint az összetét alak átvétel lehet az ugarság köréből, minthogy a gót *gards*-nak és társainak nem pontos hangbeli megfelelője.

23. Zürj. *kor-*, votj. *kur-* «bitten, flehen» = összetét *korun, kūryn* id. A magy. *kér-* és finn *kerjää-* «kéregetni» társalakok szerint a permi szók eredetiek. Az összetét alak iráni területen nem igazolható és St. szerint a finn-ugorság területéről való átvétel gyanújába esik.

24. Zürj. *kört*, votj. *kort* «eisen» stb. = zend *kareta* «kés», összetét *kard* «kard»; l. Ethn. V, 7. Donner szerint ide valók még *f. karta*, észt *karda*, liv *kārda* «eisenblech».

25. Votj. *kwala, kwa* a «votják nyárisátor» = digori-összetét *kolä, tagauri kül* «kunyó», grúz *χula* id., kurd *köl* id. V. ö. Ethn. V, 177. Itten kapjuk megfejtését azon eddigelé homályos jelenségnek, hogy míg a szóközépen *d-l* hangváltozás rendszeren közös eljárás-kép jelentkezik az ugor és permi nyelvekben, a magy. *ház* és osztj. *χāt, kāt, çot* megtartotta mégis a finn *kata*, mordvin *kudo* stb. alakokból következő eredetibb *d (t)* hangot szemben a votják és vogul alakok *l*-jével (vog. *kwol, kwül, khul*). Látnivaló, a föntebbi egybevetésből, hogy a votják alak egyenes átvétel az iránságból s hogy a vogul is ennek megfelelője akár egyenes úton, akár permi révén jöttek magyarázzuk. Különvalónak tetszik a zürjén *ka, ku, ko* (*ker-ka*, permi *ker-ku* «gerendaház», *vič-ko* «szent ház, templom»)

és votj. *ka* ebben: *korka* «gerenda-ház» (iness. *korka-in*), melyek tényleg a magy. *ház*, oszj *χāt* másainak vehetők (v. ö. magy. *víz*, vog. *vit*: zürj. *va*, votj. *vu*; iness. *vu-in*; magy. *kéz*, vog. *kāt*: zürj. votj. *ki*; iness. *kijin*).

26. Zürj. *kula* «krone, baumkrone» = ujerzsa *kulah* «korona», mely szó a volgai törökségben nem ismeretes.

27. Permi *kuti* «hund», melynek finn-ugor és egyéb nyelvekbeli társaira nézve l. Ethn. V. 72. (v. ö. ezekhez még: szarikhhol *kud*) = digori *kui*, tagauri *kuz*, tekintetbe véve, hogy ezek iráni **kuti* ősalakra vallanak, mint digori *insäi*, tagauri *szäz* «húsz» = zend *visaiti*. A szó iráni eredete nem igazolható, St. lehetségesnek tartja a finn-ugorság területéről történt ősi átvételt.

28. *kirs*, *kirsak* «medve» (Anderson «Studien zur vergleichung der indog. u. finn. Spr.» 330—331 és Köppen után idézve permi szó gyanánt) = ujerzsa *χirs* id.

29. Zürj. *köin*, votj. *kion* «farkas»: V. ö. szkr. *çvan*, *çun*, görög *κῶν* «eb» (lat. *canis*, gót *hundas*). A permi alak az árja s szókezdő (zend *span*) eredetibb hangzását tükrözné.

30. Zürj. *lõb* «lippe» = ujerzsa *lab*, mely a volgai törökségben ismeretlen.

31. Zürj. *majõg* «stange, stahl» = már Klaproth szerint digori-osszét *mieç*, *mēç*, tagauri *māç*, ujerzsa *mēç*, szkr. *majūkha* «pflock» (Hübschmann). Megvan a votjákban is: *maják*, *majik*, *majig* «rúd, sövénykaró; útmutató oszlop; pózna», melyet az azonos jelentésű tat. *majak*, csuv. *majak* után inkább tatár átvételnek tarthatunk (l. Votj. Nyelvt. 397. sz.). Az oroszban is van: *маякъ* id.

32. Zürj. *mež* «schaf» = ujerzsa *mēs* id. h. rokonságát bővebben Ethn. V, 74. és 179.

33. Zürj. *mort*, votj. *murt* «ember» = zend *mereta*, ujerzsa *mard* «halandó; ember». L. bővebben Ethn. V, 20 és 178. Anderson ezekhez sorolja még az észt *morduma* «mannbar werden» igét.

34. Mordv. *mäks*, *meš* «méh» = zend *mazēi* stb. l. Ethn. V, 178. Egyéb ide fűződő adatok: kurd *miš*, *meš*, *meçes*, *mēs*, *meiyes*, afgán *mäksi*.

35. Zürj. votj. *nan* «brod» = ujerzsa *nān*. L. tüzetesebben Votj. Nyelvt. 566. sz. Megvan a szamojédban is: jurák *nān*, osztják-szam. *nań*, *nai*, tazovi *nāń*, jensiszeji *szam. néń*, *nan*.

36. Zürj. *ord* «seite» = zend *aredha* stb. L. bővebben Ethn. V, 178.

37. Zürj *ort* «schatten (d. verstorbenen); schutzgeist; gespenst»: V. ö. óperzsa *arta*, ujperzsa *ard* ebben: *ardi behišt* (Firdusi) «szent paradicsom», osszét *ard* (óperzsa *arta*) «eid, schwur». Az egyeztetés a jelentések különbözősége miatt egyelőre kétes értékű. Wied. a votjából is említ *urt* «geist (von verstorbenen), gespenst» adatot; de én e szót egy irodalmi forrásból (I. Votj. Szót.) csak «lélekjelenlét, bátorság» jelentéssel igazolhatom. Van ellenben az éjsz. vogulban *urt* «a holtak erdei szellemei».

38. Zürj. *öksi* «herr» votj. *äksej*, *uski* «fejedelem» = zend. *khšaya* «mächtig; herrscher», óperzsa *khšayathiya* «kaiser, schah». Ugyane szóval magyarázzák Müller Vszevolod, Müllenhof és Tomaschek a $\Lambda\pi\acute{o}\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$, $\text{'}\text{A}\rho\pi\acute{o}\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$, $\text{K}\omicron\lambda\acute{\alpha}\text{-}\xi\alpha\iota\varsigma$ szkitha törzsfők neveit is. L. Ethn. V, 20.

39. Zürz. *pan* «herr» = ujperzsa *bān* ily összetételekben: *šāhrbān* «városfő, úr», *mārzi-bān* «grenzhüter, markgraf», *der-bān* «türhüter»; pehlevi *pān*, zend *pāna*; örmény (mint átvétel) *pan*. Nyilván azonos vele a magy. *bán* s a cseh-lengyel-tót *pan*, melyeket tehát Vámbéry alaptalanul származtat *Bajan* avar khagan nevéből.

40. Zürj. *pod* «unteres, unterteil, fuss», *poda* «zu fussgehend», *poda* «vieh»; votj. *pudo* «lábas jószág», *puđän* «gyalog», *puđ* «apró növények szára» = zend *padha* «fuss», szkr. *pada*, osszét *fad*, *füd* «spur». Bizonyára ide tartozik a votj. *pid* «láb» s a törökségben elterjedt *put*, *but* «fuss; schenkel» szó is. L. Votj. Nyelvt. 162.

41. Zürj. *porš* «schwein», votj. *pariš*, valamint vog. *porés* éjsz.-osztj. *pörös*, *püres*, déli-osztj. *pūras*, *püres*, *pöres* társai St. nézete szerint az iránság területéről valók, hol szabályos megfelelőjük: kurd *purs* «disznó». Ezekkel szemben a speciális «malacz» jelentésű ész. *pursas*, *porzas*, liv. *pōras*, *puoras*, mord. *puřhts*, *puřts* szók inkább a litván *paršas* «malacz» átvételeinek tartathatók a mint ezt Ahlquist (Kulturw. 19.) és Thomsen (Beröringer, 226.) is vélik.

42. Zürj. *puž* «reif (pruina)» = már Klapproth szerint (200. l.) ujperzsa *puž* «pruina, pluvia pruinosas». Ide tartozik a votják *pužmer* «dér, zuzmara» is, melynek végzetében összetétel, vagy képzés

lappanghat. Az iráni eredet nem bizonyos: v. ö. cserem. *pöröš* «zuzmara» s a gyakori zürj. *rš—š, ž* hangváltozást (l. fönt 61. l.).

43. Zürj. *pur* «floss, fähre» = kurd *pür*, zend *peretu* «brücke», melyhez Justi zend szótára a következő adatokat csatolja: pehlevi *puhar*, parszi *puhal*, ujerzsa *pül*, afgán *pul*, cigány *pkhurd*. Megvan e szó az ugor nyelvekben is; magyar alakja: *para* (l. Ethn. IV, 202.).

44. Zürj. *ram* «sanft, still, friedlich, ruhig»: v. ö. zend *rāma* «ruhe, annehmlichkeit», szkr. *ram-* «zum stillstehen bringen», osszét *urōmun, urōmīn* «zurückhalten, hemmen, beruhigen» stb. L. Ethn. V, 178.

45. Magy. *száz* stb. L. Ethn. V, 17, 139, 177.

46. Votj. *šezi, šezē* «zab» = tagauri-osszét *sizži* és digori *zätχä* id.

47. Zürj. Votj. *šur* «szarv» stb. L. Ethn. V, 140.

48. Zürj. *sös-pu* «eberesche, vogelbeerbaum» = tagauri-osszét *sūs-khäd*, digori *sos-ghädä* «lindenbaum»; v. ö. örmény *sos* «platán, jubarfa». Idevaló még: votj. *susi-pu* «boróka-fenyő, gyalogfenyő». A hasonló hangzású vog. *sosi'* «ribiszke» szóra és társaira nézve l. Nyelvőr 23, 2.

49. Magy. *tör*, cserem. *tür* «kard» (melyet azonban Budenz cser. szótárában nem találunk) = afgán *tura*, csecsencz s egyéb kaukázusi nyelvekben *tur* «kard». L. Ethn. V, 76, hol zend *dauru*, szkr. *dāru*, ujerzsa *dār* «speer, lanze» szókkal van egyeztetve.

50. Votj. *žuges*, vog. *särkés* «sas» = osszét *čärgäs* id. L. Ethn. V, 179.

51. Vogul *šäχ* «só» stb. = osszét *čäχ*; l. Ethn. V, 136.

52. Zürj. *šen*: *kerku-šen* «hütte» = zend *šayana* «wohnung sitz»; örmény *šēn* (jövényszó).

53. Zürj. *šog* «trauer, leid, kummer», votj. *šug* = zend *saoka* «brand», szkr. *çoka*, pehlevi *sök*, ujerzsa *sög* «kummer», örmény *sug* id. Budenz a *sajnál*-ige rokonságába sorozza (MUGSz. 328. l.).

54. Zürj. *šož* «hölzerne nadel, holzsplitter»: v. ö. digori-osszét *sožinä*, tagauri *sužin, sūžin* «nadel», melyek Hübschmann szerint jövényszók egyéb iráni területről: ujerzsa *sōzan*, balucsi *sīšin*, kurd *sužin*, szkr. *sūcī* «nadel», zend *sūkā* id.

55. Zürj. *šol* «spiess, speer, lanze, pflock» = zend *sūra*

«spiess, lanze»; szkr. *çula-*, örmény *sur* «säbel»; kurd *sur* id. Megjegyzendö, hogy eredetibb *r*-nek *l*-vé való változtatása az osszétnek kedvelt hangsajátsága (l. Hübschmann 107. 1.). Nyilván ide való a vogul *sirej*, *siri* «kard» szó is; l. Ethn. V, 16.

56. Zürj. *irgön*, votj. *irgon* «réz» stb. összevetve az osszét *ärkhui* «réz» szóval; l. azonban Ethn. V, 8.

Tanulmánya befejezésében Stakelberg foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy az iránság melyik ágának tulajdonítható az a befolyás, mely e részről a finn-ugor nyelvekben mutatkozik. Nem találja eléggé igazoltnak Anderson felfogását, ki az idevágó adatok többjében a finn-ugor és indogermán nyelvcsaládok rokonságból eredö ősi közösségeit keresi. Feltünö az egyezések jó számában a különös *osszét* vonás, mi tekintettel a mai osszétben ki nem mutatható, vagy eltérö alakban kimutatható egyezö iráni és finn-ugor elemekre, arra a fölvételre mindenesetre jogosít, hogy az iránság kérdéses ágához tartozott az osszét is. Ezek az iránok Müllenhof kutatásai szerint a nyugati szkythák területén, a Fekete-tengertöl éjszakra esö vidékeken laktak, a honnan viasszaszorított maradványuknak éppen a kaukázusi osszéték (maguk nyelvén *osz*-ok, a régi *jász*-ok) mai képviselői. Egybehangzó evvel a ténynyel Rittich, Weske és mások vizsgálódásainak azon eredménye, hogy a permi népek terjedési határa valamikor sokkal délebbre nyúlt, mint jelenleg, a mely délibb vidékekröl öket a népvándorlás kapcsán benyomúlt török népek (baskirok, mecserek, bolgárok stb.) tolták éjszakfelé. A mai Közép-Oroszországban a Don és Volga mellékein lehetett e népfajok érintkező vonala.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Zsarol. Ez az ige nincs meg a NySz-ban; valószínű, hogy a TSz.²-ben sem lesz meg (Szinyei professzor úr értesítése). Azt talán fölösleges vitatnunk, hogy a *sarló* (< csuv. *šurlä* Ethn. 4: 276; *sorla* Vámb. Prim. Cult. 44; Hunf. Ethn. 264; zürj. *çarla*, votj. *šurlo* | f. *sirppi* < ószl. *šьррѣ* Archiv für slav. Phil. 16: 279) szavunkkal a *zsarol*-nak semmi köze. — A *zsarol* (,pénzt kicsikar') osztr.-bajor jövevény, s megfelelője a *scharren*, *scharen*, *schaben*, *kratzen* (Schmeller II: 448), a mely változata a ném. *scheren*-nek.

MELICH JÁNOS.